

Sven Tarp

Kritiske bemærkninger til den officielle danske retskrivningsordbog*

The main function of an orthographic dictionary is to assist users in solving problems related to written text production. The team behind the official orthographic dictionary of Danish, Retskrivningsordbogen, are fine linguists, but this is far from enough to guarantee a high-quality dictionary. Apparently, no serious analysis has been made of the users' problems and real needs in terms of written text production and how lexicography can help solving these problems. The article argues that this might be the fundamental reason why Retskrivningsordbogen is a poor lexicographic product and provides a number of concrete proposals on how to approve it.

Vi har i Danmark i dag mindst syv forskellige retskrivningsordbøger, heraf fire papirordbøger og tre elektroniske. Først og fremmest har vi den officielle retskrivningsordbog, som er tilgængelig både på papir og på nettet. Den udsendes af Dansk Sprognævn og har loven i ryggen. Dernæst har vi to mere eller mindre fantasiløse plagiater, nemlig Gyldendals og Politikens retskrivningsordbøger. På papir har vi desuden DanskOrdbogen, som godt nok ikke kalder sig en retskrivningsordbog, men alligevel er det, selv om den hæmmes af, at den udkom i 1999 og dermed ikke rummer de seneste ændringer, som Dansk Sprognævn har foretaget i retskrivningen. Derudover er der Netordbogen, som blev lagt på nettet i april 2002 og bygger på nogle af de samme principper som DanskOrdbogen. Og endelig har vi Danmarks mest anvendte og samtidig mest oversete retskrivningsordbog, nemlig Words stavprogram.

Alt i alt en pæn samling, der egentlig burde stille os alle sammen godt tilfreds. Men det gør de ikke, og det er der flere årsager til. Og hovedårsagen hertil ligger i lovgivningen og dens krav om, at Dansk Sprognævn skal udsende noget, som det ikke nødvendigvis har forstand på, nemlig en ordbog. For selv om nogle af os måske sympatiserer med de principper, der ligger bag f.eks. Netordbogen, er vi alligevel gennem vores job – f.eks. som undervisere – gang på gang tvunget til at gå tilbage til de beslutninger, som tages af Dansk Sprognævn og udmøntes i Retskrivningsordbogen. Det kræver loven.

* Dette oplæg blev holdt på en konference om retskrivningsordbøger, som Center for Leksikografi arrangerede på Handelshøjskolen i Århus den 6. juni 2002, og hvor der deltog leksikografer, lingvister, journalister, forfattere og medlemmer af Dansk Sprognævn. Det var det indledende oplæg til debatten og var derfor holdt i en provokerende og æggende tone, der skulle sætte gang i diskussionen. Oplægget bygger i sin grundtanke på mit foredrag, som blev holdt på et nordisk symposium om proskription og deskription i ordbøger, som fandt sted på Schæffergården i København i februar 2002.

Dette oplæg vil derfor hovedsagelig koncentrere sig om den officielle retskrivningsordbog. Det vil så vidt muligt forsøge at se bort fra Dansk Sprognævns beslutninger og forudsætte, at disse er kloge og vise, og alene se på Retskrivningsordbogen som leksikografisk produkt. Selvfølgelig har vi hver især en mening om Dansk Sprognævns beslutninger, det ville være mærkeligt andet, for det drejer sig til syvende og sidst om vores fælles modersmål. Trods den irritation, som nogle gange kan komme op i os, må vi ikke glemme, at Sprognævnet rent faktisk har ret til at træffe beslutninger om vores skriftsprog og er forpligtet til at videregive disse i bl.a. Retskrivningsordbogen. Det siger loven. Men hvad loven derimod ikke siger noget om, er, at Dansk Sprognævn skal lave et tredjerangs leksikografisk produkt. De to diskussioner må derfor så vidt muligt holdes ude fra hinanden.

Teori og praksis

Leksikografi er ordbøgernes teori og praksis. Selv om Dansk Sprognævn måske gerne så, at leksikografi udelukkende var praksis, så er der gennem de sidste tre-fire årtier på internationalt plan blevet udviklet en omfattende leksikografisk teori, som betyder, at leksikografien i dag er blevet konstitueret som en selvstændig videnskabelig disciplin, der ikke – som man tidligere betragtede den – er underordnet sprogvidenskaben. Der findes således uanede mængder ordbøger, som helt klart intet har med sprogvidenskaben at gøre, f.eks. geografiske og historiske ordbøger.

Denne udvikling og erkendelse er øjensynlig gået Dansk Sprognævns næse forbi. Det lider tilsyneladende stadig af den skødesløse og indbildske holdning, at ordbøger er noget, som enhver sprogforsker uden videre kan skrive uden den behørig leksikografiske uddannelse og træning – at leksikografi så at sige er anvendt lingvistik. Hvis man f.eks. sammenligner den retskrivningsordbog, som Sprognævnet udsendte i 1955 – dvs. efter den daværende store retskrivningsreform – med den seneste ordbog, som udkom i 2001, vil man se, at den centrale ordliste er bygget op over nøjagtig den samme læst, selv om der i mellemtiden naturligvis er sket mindre ændringer i ordvalg, stavning og bøjning.

Nu er forandring selvsagt ikke noget, som man skal tilstræbe blot for forandringens egen skyld. Hvis et produkt er sobert og fungerer efter hensigten, er der ingen grund til at lave det om. Men det er ikke tilfældet med Retskrivningsordbogen. Og det er reelt set en skandale, at en statslig institution gennem så mange år ikke tager hensyn til den forskning og nyudvikling, som finder sted inden for dens område. Og det er særligt bemærkelsesværdig, fordi to af de paradigmer, som gennem de sidste to årtier har konkurreret med hinanden inden for den teoretiske leksikografi, faktisk er formuleret af danske forskere. Det drejer sig om det såkaldte aktiv-passiv-princip, der blev formuleret af afdøde professor Kromann og hans kolleger på Handelshøjskolen i København i 1980'erne, og funktionslæren, der er blevet udviklet af forskere på Handelshøjskolen i Århus gennem de seneste ti år.

Det teoretiske grundlag for bedømmelse af Retskrivningsordbogen

Dansk Sprognævns opgave er at formulere sprogpolitik på grundlag af sprogvidenskaben. Lad os derfor skære forskellen mellem sprogvidenskab og leksikografi ud i pap. Sprogvidenskabens genstandsområde er sproget, dvs. noget, som er mennesket iboende, og uden hvilket mennesket ikke ville være menneske. Leksikografiens genstandsområde er derimod ordbøger, dvs. et menneskeskabt produkt, der ligesom alle andre produkter er frembragt med henblik på at tilfredsstille bestemte menneskelige behov.

Ordbøger kan og skal derfor i første omgang vurderes ud fra, i hvor høj grad de er nyttegenstande, dvs. i hvor høj grad de er i stand til at løse de særlige problemer, som opstår for en bestemt gruppe af brugere i en bestemt situation. Det kan f.eks. være problemer i forbindelse med forståelse af tekster, som kræver én slags ordbøger. Det kan være problemer i forbindelse med oversættelse, som kræver en ganske anden slags ordbøger. Eller det kan være problemer i forbindelse med tekstproduktion, som kræver en helt tredje slags ordbøger.

Det er i dette lys, at retskrivningsordbøger må anskues. De repræsenterer en særlig type af ordbøger, som skal hjælpe brugerne med at løse problemer, der opstår i forbindelse med skriftlig tekstproduktion. Gør Retskrivningsordbogen nu det? For at besvare dette spørgsmål må man i første omgang se på, hvad der forstås ved skriftlig tekstproduktion. Dernæst må man se på, hvem der beskæftiger sig med denne form for tekstproduktion, dvs. lave en karakteristik af ordbogens potentielle brugere. Endvidere må man se på, hvilke problemer der kan opstå for disse brugere i forbindelse med skriftlig tekstproduktion, og hvilke af disse problemer der kan afhjælpes ved opslag i en ordbog. Først når dette er sket, kan man lave en teoretisk funderet kritik af Retskrivningsordbogen. Og for at yde den retfærdighed må man endelig se på, hvad der forstås ved ordet »retskrivning«, dvs. om der i selve ordbogens titel er en vis indskrænkning af det, som den lover og stiller brugeren i udsigt. Dette vil kort ske i det følgende.

Tekstproduktion, brugergruppe og problemkompleks

Skriftlig tekstproduktion i bred betydning omfatter naturligvis først og fremmest den egentlige skriveproces, men også den efterfølgende sprogrevision og korrekturlæsning. Endvidere kan man med god vilje indbefatte bedømmelse, som foretages i stort omfang i folkeskolen og på andre uddannelsessteder. Vi har altså følgende situationer, hvor retskrivning spiller en stor rolle:

- skrivning
- sprogrevision
- korrekturlæsning

- bedømmelse

Det er indlysende, at de mennesker, som beskæftiger sig med ovenstående, udgør stort set hele den danske befolkning fra skolealderen og opefter samt udlændinge, der allerede kan eller er ved at lære dansk. Det er en ufattelig bred brugergruppe. Ud fra et leksikografisk synspunkt er det overhovedet et spørgsmål, om det er muligt at lave en ordbog, der på tilfredsstillende vis opfylder hele denne sammensatte brugergruppes meget forskelligartede behov. Et sådant spørgsmål har Retskrivningsordbogens bagmænd mig bekendt aldrig stillet sig. I praksis ser man dog, at der udskiller sig særlige ordbogstyper, som retter sig imod bestemte brugergrupper, f.eks. skoleordbøger og lærerordbøger for fremmedsproglige brugere.

Men selv hvis man ser bort fra disse ydergrupper, står man stadig tilbage med en meget stor og sammensat brugergruppe, både med hensyn til uddannelsesniveau, sproglige forudsætninger og erfaring i ordbogsbrug. Man kan f.eks. på den ene side udskille en kerne – forfattere, journalister, korrekturlæsere, undervisere, sekretærer osv. – som stort set hver eneste dag befinder sig i en situation, hvor de har brug for at konsultere en retskrivningsordbog, og på den anden side en mere marginal gruppe, som kun ved sjældne lejligheder befinder sig i en tilsvarende situation. Det er utvivlsomt muligt at lave en ordbog, som tager højde for hele denne sammensatte gruppes forskelligartede behov. Men det er ikke let. Det kræver analyser og leksikografisk udviklingsarbejde. Og mig bekendt har Dansk Sprognævn heller aldrig stillet sig denne opgave.

Hvilke typer problemer kan denne brede brugergruppe så forventes at støde på i forbindelse med skriftlig tekstproduktion? I første omgang er det naturligvis stavning, køn, bøjning og orddannelse. Dernæst kommer de forskellige typer ordforbindelser, lige fra de »bløde« kollokationer over idiomere til ordsprog og bevingede ord. Hertil kommer problemer med ordstilling. Endvidere kan der være behov for synonymer og antonymer samt at få bekræftet, at man rent faktisk bruger det rigtige ord og det rigtige stilleje.

Alle disse problemer kan løses af ordbøger. Den eneste undtagelse er problemer med ordstilling, som kun delvis kan løses og kun, såfremt der udarbejdes en egentlig ordbogsgrammatik, der integreres i den centrale ordliste gennem et system af henvisninger.

Begrebet »retskrivning«

Hverken lovgivningen eller Dansk Sprognævn giver nogen entydig definition af, hvad der forstås ved retskrivning. Man taler om »ord og ordformer«, hvad der kan betyde hvad som helst. For at få en definition må man i stedet ty til en anden ordbog, nemlig Politikens Nudansk

Ordbog, som er en ordbog til tekstforståelse. Her kan man finde følgende forklaring:

retskrivning

skriftlig gengivelse af ord som er i overensstemmelse med en vedtaget måde at gøre det på = RETSTAVNING, ORTOGRAFI

Ifølge denne forklaring drejer det sig helt klart om at stave. Men i samme åndedrag definerer Nudansk Ordbog en retskrivningsordbog som »en ordbog som indeholder en fortegnelse over officielt vedtagne stavemåder og bøjningsformer«. Her betragtes ordenes bøjning altså som en del af retskrivningen. Det samme er ikke tilfældet i en artikel af Jørgen Schack, som har været bragt i Nyt fra Sprognævnet i november 2001, og hvor han gennemgår ændringer i staveformer og ordformer. Men derimod gentages Nudansk Ordbogs opfattelse af Vibeke Sandersen fra Dansk Sprognævn i en længere brevveksling med undertegnede i februar-marts 2002. Baggrunden for korrespondancen var, at 25 ud af 70 sprogstuderende (35 pct.) ved en eksamen på BA-niveau havde anvendt datidsformen *dragede* af *drage*, hvad der helt klart ikke er et spørgsmål om stavning, men om bøjning. Juridisk er det af hensyn til eventuelle klagesager nødvendigt at vide, hvordan man skal tolke Retskrivningsordbogen, som udelukkende anfører datidsformen *drog*. Er det alene en anbefaling eller betyder det, at *drog* er den eneste tilladte form, og at *dragede* dermed er en fejl? Spørgsmålet var særligt relevant, fordi Retskrivningsordbogen ved tre af de i alt 15 udsagnsord, som den medtager med endelsen *-drage*, også anfører den bløde datidsform, nemlig *bedragede*, *bidragede* og *opdragede*, mens det altså ikke sker ved de øvrige tolv:

- afdrage** *vb.*, afdrog, afdraget (afdragen, afdragne, *jf.* §31–34).
- andrage** *vb.*, androg, andraget.
- bedrage** *vb.*, -ede *el.* bedrog, bedraget (bedragen, bedragne *el.* bedragede, *jf.* §31–34).
- bidrage** *vb.*, -ede *el.* bidrog, bidraget.
- drage** *vb.*, drog, draget (dragen, dragne, *jf.* §31–34).
- foredrage** *vb.*, foredrog, foredraget (foredragen, foredragne, *jf.* §31–34).
- fradrage** *vb.*, fradrog, fradraget (fradragen, fradragne, *jf.* §31–34).
- fremdrage** *vb.*, fremdrog, fremdraget (fremdragen, fremdragne, *jf.* §31–34).
- inddrage** *vb.*, inddrog, inddraget (inddragen, inddragne *el.* inddragede, *jf.* §31–34).
- opdrage** *vb.*, -ede *el.* opdrog, opdraget (opdragen, opdragne *el.* opdragede, *jf.* §31–34).

overdrage *vb.*, overdrog, overdraget (overdragen, overdragne *el.* overdragede, *jf.* §31–34).

pådrage *vb.*, pådrog, pådraget (pådragen, pådragne, *jf.* §31–34).

sammendrage *vb.*, sammendrog, sammendraget (sammendragen, sammendragne, *jf.* §31–34).

tildrage *vb.*, tildrog, tildraget; tildrage sig.

uddrage *vb.*, uddrog, uddraget (uddragen, uddragne *el.* uddragede, *jf.* §31–34).

unddrage *vb.*, unddrog, unddraget (unddragen, unddragne, *jf.* §31–34).

Dansk Sprognævns svar på denne forespørgsel var entydigt: De bøjningsformer, som er anført i ordbogen, er de eneste officielt tilladte. Men hermed har Sprognævnet sprængt den snævre betydning af »retskrivning« som værende lig med »retstavning, ortografi« og givet ordet en bredere betydning. Men hvor bred? På en ny forespørgsel om, med hvilken beføjelse Dansk Sprognævn går ind og lægger standarder for bøjningsformer, var svaret, at der ikke er »noget eksplicit juridisk grundlag«, men at »det er traditionen – ”sædvaneretten” om du vil«.

Det er mildest talt noget rod. Der er netop kommet en ny lovgivning om Dansk Sprognævns virksomhed, som bl.a. har haft til formål at rydde op i de gamle bekendtgørelser. Og så tyr man straks til en tradition, der ligger forud for denne lovgivning, og som ikke er afspejlet i denne. Det kan få uoverskuelige konsekvenser. F.eks. har Retskrivningsordbogen siden 1986 i al sin visdom forkyndt, at de to ord *retlig* og *retslig*, som har noget med henholdsvis loven og domstolene at gøre, nu skal betragtes som stovevarianter af samme ord:

retlig (*el.* retslig) *adj.*, -t.

retslig (*el.* retlig) *adj.*, -t.

Skal man fortolke det på den måde, at der nu er tradition for, at Sprognævnet via Retskrivningsordbogen kan gå ind og omdefinere den betydning, som vi lægger i ordene?

Og hvordan skal man på den anden side fortolke den 147 sider lange grammatik, som er placeret sidst i Retskrivningsordbogen, og som bl.a. redegør for orddeling, ordsammensætning og tegnsætning? Er det en antydning af, at Dansk Sprognævn rent faktisk udvider begrebet »retskrivning« til også at dække f.eks. ordsammensætning og orddeling? Det ville være velkomment for den bruger, som har behov for en ordbog til hjælp ved tekstproduktion. Men hvis det er tilfældet, hvorfor anføres dette så ikke som konkrete angivelser i den centrale ordliste i stedet for at være gemt bort som almindeligheder omme bag i ordbogen, hvor de kun er til ringe hjælp i en konkret situation? Hvorfor får brugerne ikke konkret hjælp til f.eks. orddeling, som immervæk volder store problemer, f.eks. for korrekturlæsere?

Nogle steder i ordbogen kan man efter opslagsordet finde en eller flere kollokationer:

agt *sb.*, en; tage sig i agt.

Dette er ofte uhyre nyttige oplysninger, når man skal skrive en tekst og er i tvivl. Men hvordan skal vi udtolke det? Betyder det, at Retskrivningsordbogen nu har vundet hævde for, at kollokationer er en del af retskrivningen. Det ville være dejligt. Men hvorfor er det så ikke gennemført konsekvent?

Der kan nævnes andre tilsvarende eksempler fra Retskrivningsordbogen, f.eks. forklaringer ved nogle opslagsord. Det er overhovedet ikke klart, hvordan den selv opfatter sit genstandsområde. Og det bidrager kun til at skabe yderligere forvirring om, hvilken bog man egentlig har i hånden.

Kritik af Retskrivningsordbogen

Der er utrolig megen kritik af Retskrivningsordbogen ude i samfundet. Ser man bort fra enkelte uundgåelige kæpheste, så skyldes denne kritik helt klart, at brugerne ikke føler, at de får den hjælp, som de har behov for, når de slår op i Retskrivningsordbogen. Det kan naturligvis skyldes, at de har andre forventninger til ordbogen, end den faktisk stiller i udsigt. Men det kan også skyldes, at den er et rigtigt dårligt leksikografisk produkt, som ikke giver brugerne den fornødne hjælp, når de har problemer i forbindelse med retskrivning. Ser man på det med leksikografiske briller, er det sidstnævnte forklaring, som trænger sig på. Hovedproblemet er, at Retskrivningsordbogens ophavsmænd øjensynlig ikke har umaget sig med at undersøge, hvem der har brug for en retskrivningsordbog, hvad deres forskelligartede forudsætninger er, hvilke problemer de har, og i hvilken situation disse problemer opstår. Det er indlysende, at hvis man ikke kender spørgsmålene, kan man heller ikke give svarene. Lad os se på en række konkrete problemer.

1. Retskrivningsordbogen har for få opslagsord. Sammenligner man med tilsvarende svenske eller tyske retskrivningsordbøger, indeholder Dansk Sprognævns ordbog kun omtrent halvt så mange opslagsord. Det er for dårligt efter så mange år. Det drejer sig først og fremmest om de mest almindelige simpleksord, dvs. ikke-sammensatte ord. Men ser man på den forholdsvis store kerne af mennesker, som i kraft af deres arbejde næsten dagligt har brug for en ordbog, er det for det meste ikke netop disse ord, som volder dem størst problemer, men de ord, som ligger uden for denne kreds, det være sig komposita eller faglige simpleksord.

2. I det eksisterende ordvalg har Retskrivningsordbogen begået en række åbenbare undladelsessynder, som vidner om en usystematisk udvælgelsesproces. Man har medtaget *totifem*, *tretifem*, *firtifem*, *seksstifem*, *syvtifem*, *ottifem* og *nitifem*, men ikke *femtifem*. Man har opslagsordene *enåring*, *toåring*, *treåring*, *fir(e)åring* og *seksåring*, men ikke *femåring*. Man finder endvidere *nordud* hhv. *nordude*, *vestud* hhv. *vestude* og *østud* hhv. *østude*, men ikke *sydud* og *sydude*. Og endelig er det kun borgerne i *Frederiksborg Amt* og *Storstrøms Amt*, der kan få hjælp til at stave til deres amt, mens borgerne i landets øvrige 12 amter ikke får denne hjælp. Det er simpelthen ikke et seriøst leksikografisk arbejde.
3. Ved mange ord er der i Retskrivningsordbogen anført to eller flere stavemåder og bøjningsmønstre. Det er et godt og demokratisk princip, at Dansk Sprognævn i en række tvivlstilfælde eller, hvor der er en udvikling på vej, tillader flere stave- eller bøjningsformer. Men i en ordbog til skriftlig tekstproduktion ønsker brugerne først og fremmest at få at vide, hvad de skal skrive. De ønsker derimod ikke at blive stillet i en situation, hvor de skal bruge tid på at vælge mellem flere forslag, som de måske ikke har nogen forudsætninger for at tage stilling til. Mange af dem arbejder under stort tidspres. Den officielle retskrivningsordbog burde derfor for brugervenlighedens skyld – dvs. ud fra et leksikografisk synspunkt – altid anbefale en af disse former, samtidig med at den gør opmærksom på, at også andre former er tilladte. Det ville hjælpe brugeren, som tit er i tidsnød, til et hurtigt svar. Det er det princip, som er anvendt i *Dansk Ordbogen* og *Netordbogen*, og som i videnskabeligt sprogbrug hedder »proskription«.
4. Retskrivningsordbogen udkommer med stadig stigende hyppighed i nye oplag. Det er godt. Der er ved alle disse oplag foretaget en række mindre ændringer i stavning og bøjning. Det er heller ikke dårligt. Men det er et problem, at gamle former ofte bliver vraget, inden ændringen er blevet registreret og er slået igennem i befolkningen. Det gælder f.eks., hvis en ny form er blevet introduceret i foregående oplag, og de to former kun har konkurreret med hinanden i denne korte periode. Det giver problemer for brugerne, som døjer med at assimilere de nye former i tilstrækkeligt hurtigt tempo. Og det svarer heller ikke til den hastighed, hvormed ændringer i sprogbrug foregår fra generation til generation. En tyveårig periode, hvor den gamle og nye form konkurrerede med hinanden, ville være mere realistisk.
5. I denne forbindelse burde Retskrivningsordbogen også ved hvert nyt oplag indeholde en *fyldestgørende* liste over alle de ændringer, som er blevet foretaget siden foregående oplag. Det ville være til stor nytte især for professionelle sprogfolk, der ikke har tid til at læse ordbogen igennem fra ende til anden. En sådan fyldestgørende liste findes desværre ikke. I det sidste oplag af Retskrivningsordbogen var der en

liste på to sider i den trykte version. I den elektroniske udgave var listen lidt længere. Men det reelle antal ændringer er ikke at finde noget sted, med mindre man bruger rugbrødsmetoden. Retskrivningsordbogen har ud over sin kommunikative funktion ved tekstproduktion også en vidensorienteret funktion, hvor den oplyser danskerne om Sprognævnets beslutninger om ændringer i skriftsproget. Det er en del af lovens krav. Den burde derfor på en enkel og overskuelig måde formidle disse ændringer til de brugere, som har behov for sådanne oplysninger. Det kunne nemmest ske ved en liste over samtlige ændringer siden foregående oplag eller udgave.

6. Retskrivningsordbogen indeholder kun de tilladte og officielle stavemåder. Det ville imidlertid være til stor hjælp for brugerne, hvis typiske fejl eller forældede stavemåder, som netop er gledet ud, også blev anført i ordbogen med henvisning til de gældende staveformer. Det ville hjælpe dårlige stavere til at finde den rigtige stavemåde. Dette princip bliver f.eks. delvist fuldt i Den Danske Ordbog, som snart udkommer, og som mange af os ser frem til med stor forventning.
7. Retskrivningsordbogen indeholder en række misvisende oplysninger. Vi har allerede nævnt de to helt forskellige ord *retlig* og *retslig*, som ordbogen har givet samme betydning, hvad der har bragt mange jurister i harnisk. Retskrivningsordbogen har endvidere gjort genteknologer og andre lignende fagfolk den bjørnetjeneste at fortælle dem, at *DNA* skal skrives med små bogstaver, hvad der ville gøre dem helt til grin i deres faglige miljøer. Forholdet mellem almensprog og fagsprog er med andre ord ikke klart. Denne slags fejl burde straks rettes i stedet for at gå i arv fra oplag til oplag.
8. Retskrivningsordbogen er ikke specielt brugervenlig over for folk, der ikke er vant til at slå op i ordbøger. Og det er vel trods alt hovedparten af den potentielle brugerkreds. Man kan f.eks. nævne mange datidsendelser af udsagnsord, hvor brugeren selv skal gætte, at e'et fra infinitivformen skal udelades.

spire *vb.*, -ede.

tænke *vb.*, -te

Dette problem er godt nok forklaret i ordbogens brugervejledning, men man desværre ikke forvente, at denne vil blive brugt efter hensigten. Et lignende brugerfjendtligt princip er, at der kun anføres bestemt flertalsform af navneord, når denne er uregelmæssig. Men det gøres ved hjælp af metaleksikografiske forkortelser som *bf. pl.*, som den ikke-vante bruger kan have meget svært ved at tyde:

løgstorianer *sb.*, -en, -e, *bf. pl.* løgstøria-
nerne.

risting *sb.*, -et, *risting, bf. pl.* -ene.

skærmaks *sb.*, -en, skærmaks, *bf. pl.* -ene
(*plante*)

Man burde i stedet have skrevet denne bestemte flertalsform helt ud og i øvrigt have anført den også ved alle regelmæssige navneord. Og man kunne nævne andre metaleksikografiske forkortelser, som er svært gennemskuelige for den uvante bruger. Man kunne overveje at gøre disse forkortelser mere gennemsigtige og samtidig forklare de mest hyppige på hver side i den skriftlige ordbog, sådan som det er sket i f.eks. DanskOrdbogen og Dansk-engelsk erhvervsordbog. I den elektroniske udgave kunne forkortelserne så let som ingenting forklares på hver opslagsside.

9. Et stort problem for mange mennesker er orddeling. Retskrivningsordbogen giver i sin oversigt over dansk grammatik de almene regler for orddeling, men den anfører ikke eksplicit orddeling ved opslagsordene i ordlisten. Det burde den gøre, for det er en vigtig del af retskrivningen at kunne dele ordene rigtigt ved linjeskifte, og en lang række brugere har et stort behov for netop disse oplysninger.

10. Retskrivningsordbogens artikler er utroligt inkonsekvent opbygget. Leksikografisk set er det en rodebutik. Det virker simpelthen, som om man ikke har haft et fast skema at gå ud fra, og som om hver medarbejder har fulgt sine egne principper. Vi har allerede nævnt flertalsformerne af navneordene. Men når det kommer til udsagnsordene, går det helt galt. Her har nogle f.eks. kun anført datidsformen, uanset om den er regelmæssig eller uregelmæssig:

hente *vb.*, -ede

låne *vb.*, -te

mire *vb.*, -ede.

Andre helt regelmæssige udsagnsord har fået anført alle bøjningsformerne, indbefattet nutid passiv, og er tilmed skrevet ud i deres fuldform:

spå *vb.*, spår, spåede, spået; spås.

så *vb.*, sår, såede, sået; sås.

Nogle uregelmæssige udsagnsord er bæret med deres fulde bøjningsmønster:

misforstå *vb.*, misforstår, misforstod,
misforstået; misforstås.

Derimod har andre udsagnsord, der også er uregelmæssige, hverken fået anført nutids- eller lideformen:

overlade *vb.*, overlod, overladt.

æde *vb.*, åd, ædt.

De fleste danskere ved, at man ligesom *misforstås* kan sige *ædes* i nutid passiv. Men er det tilladt? Og hvad med passivformen i datid? Hedder det *misforstodes* og *ådes* eller *blev misforstået* og *blev ædt*? Det får man ikke svar på i Danmarks officielle retskrivningsordbog. Til nogle udsagnsord er passivformen i datid dog anført, f.eks. ved *omgås*, der er selvstændigt lemmatiseret i sin passivform, mens det for andre lignende ord ikke er tilfældet, f.eks. ved *fragå*:

fragå *vb.*, fragår, fragik, fragået; fragås.

omgå *vb.*, omgår, omgik, omgået; omgås; omgå loven; loven omgås ofte.

omgås *vb.*, omgikkes, har omgåedes; vi omgås ikke mere; omgås (med) penge; omgås varsomt med noget; omgås med flytteplaner.

Skal det ifølge brevvekslingen med Vibeke Sandersen forstås på den måde, at formen *fragikkes* ikke er tilladt? Hvis denne udeladte form alligevel er tilladt, hvorfor gælder det samme så ikke for datidsformen *dragede* af *drage*? Det er meget forvirrende alt sammen.

Nogle opslagsord har en hel sværm af nyttige kollokationer, mens andre overhovedet ingen har:

eksklusive *præp.* (*ikke medregnet*) (*fork.*: ekskl.); prisen er eksklusive moms; alle kommer, børnene eksklusive.

så *adv.*, *konj.*; skynd dig, så (at) du når færgen; så gerne; så godt som; så lidt; så længe; så mange; så meget; så nær; så ofte; så sandt; så snart; så tit; så vel (gid det var så vel, *men* så vel som *el.* såvel som); så vidt jeg ved; for så vidt; så vist; og så videre (*fork.*: osv.).

virre *vb.*, -ede; virre med hovedet.

virkelig *adv.*; han har virkelig gjort sig umage; har han virkelig gjort sig umage?

visere *vb.*, -ede (*sigte, måle; påtegne*); visere et pas.

vordende *ubøj. adj.*; en vordende far.

vrang (*el.* vrange) *sb.*, -en; ret og vrang; vende vrangen ud.

Disse kollokationer er uhyre nyttige ved tekstproduktion. Men hvis man f.eks. er i tvivl, om det hedder *der er løbet meget vand i havet / i stranden / på stranden siden sidst*, finder man ingen hjælp i Danmarks officielle retskrivningsordbog. Princippet burde gennemføres fuldt ud.

Enkelte steder giver Retskrivningsordbogen endvidere forklaringer til opslagsordet, hvor formålet er at adskille mellem to forskellige ord med forskelligt bøjningsmønster:

1. **profil** *sb.*, -en, -er (*omrids; beskrivelse*).

2. **profil** *sb.*, -et, -er (*snit; ophøjet del*).

Dette er en helt uundværlig oplysning, som i øvrigt også burde være blevet brugt ved *retlig* og *retslig*. Men andre steder er der også forklaringer, som tilsyneladende kun har det formål at forklare ordene. Det gælder således under *ekskursion*, *fraktil* og *kolbe*:

ekskursion *sb.*, -en, -er (*udflugt*).

fraktil *sb.*, -en, -er (*statistisk værdi*).

kolbe *sb.*, -n, -r (*beholder; del af skydevåben*).

Disse forklaringer er også nyttige ved tekstproduktion, hvis brugeren ikke er helt sikker på, at han eller hun bruger det rigtige ord. Men hvorfor gør man det så ikke alle andre steder? Det er muligt, at Retskrivningsordbogens forfattere har en snild plan gemt i baghovedet, men i så fald er den helt uigennemskuelig for en bruger. F.eks. får man at vide, at en *monegasker* er en »indbygger i Monaco«, men man får ikke tilsvarende at vide, at en senegaleser er en indbygger i Senegal, selv om mange danskere sandsynligvis ikke ville ane dette.

Der kan gives mange andre eksempler på en sådan inkonsekvens. Det er med andre ord ikke til at få øje på nogen systematik og logik i den måde, som Retskrivningsordbogens artikler er opbygget på. For en professionel leksikografi er det noget nær en gåde, hvordan en officiel institution kan komme af sted med dette. Og det er en endnu større gåde, hvorfor det ramaskrig, der lyder rundt omkring fra, ikke er højere.

Konklusion

Formålet med en retskrivningsordbog er at give brugere, der har problemer i forbindelse med skriftlig tekstproduktion, hjælp til at løse disse problemer. Hverken mere eller mindre. Men som vi har set, er Retskrivningsordbogen tilsyneladende lavet på bedste beskub. I øvrigt fremragende sprogvidenskabsmænd og -kvinder har ment, at de uden videre kan nedfælde deres beslutninger i en ordbog. Resultatet af denne lemfældighed og indbildskhed er en leksikografisk katastrofe. Efter min mening er der to muligheder for at slippe ud af denne situation. Enten laves loven om, og Dansk Sprognævn fritages for sin forpligtelse til at udsende sine beslutninger i form af en ordbog. Eller også søger Sprognævnet bistand og samarbejde med professionelle leksikografer, som på grundlag af en undersøgelse af de problemer, som brugerne har, kan udvikle et koncept for en retskrivningsordbog, som vi alle kan være tjent med, dvs. en ægte produktionsordbog for det danske sprog.

Litteratur

- Andersen, Birger / Karin Balsgart / Morten Pilegaard / Sven Tarp 1999: *Dansk-engelsk erhvervsordbog*. Århus: Forlaget Systime.
- Axelsen, Jens / Grethe Hjorth / Thomas Ingemann / Pia Vater 2001: *Retskrivnings ordbog*. 2. udgave. København: Gyldendal.
- Bergenholtz, Henning / Jette Pedersen / Vibeke Vrang / Richard Almind 1999: *DanskOrdbogen*. Århus: Systime og Center for Leksikografi.
- Bergenholtz, Henning / Vibeke Vrang under medvirken af Lena Lund, Helle Grønberg, Maria Bruun Jensen, Signe Rixen Larsen, Rikke Refslund og Jette Pedersen 2002: *Den Danske Netordbog*. Database og layout: Richard Almind. <http://netordbog.asb.dk>.
- Bergenholtz, Henning / Vibeke Vrang 2002: Ret og pligt. Om nye danske retskrivningsordbøger. I: *Hermes, Journal of Linguistics no. 28*. Århus: Handelshøjskolen i Århus. (i trykken)
- Dansk Sprognævn 1955: *Retskrivningsordbog*. København: I kommission hos Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag.
- Dansk Sprognævn 1986: *Retskrivningsordbogen*. 1. udgave. København: I kommission hos Gyldendal.
- Dansk Sprognævn 1996: *Retskrivningsordbogen*. 2. udgave. København: Aschehoug.
- Dansk Sprognævn 2001: *Retskrivningsordbogen*. 3. udgave. København: Alinea-Aschehoug.
- Fahl, Laurids / Ken Farø / Jan Heegård / Henrik Lorentzen 2002: Tre retskrivningsordbøger – hvad skal vi med dem? I: *LEDA Nyhedsbrev nr. 33 – marts 2002*, 7–23.
- Nerius, Dieter 1990: *Das Orthographiewörterbuch*. I: F.J. Hausmann / O. Reichmann / H.E. Wiegand / L. Zgusta (red.): *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Zweiter Teilband*. Berlin/New York: de Gruyter, 1297–1304.
- Politikens Retskrivnings ordbog*. 1. udgave. København: Politikens Forlag 2001.
- Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*. 1. udgave. København: Politikens Forlag 1999.
- Schack, Jørgen 2001: Ændringer i opslagsords staveform eller ordform. I: *Nyt fra Sprognævnet 2001/4 november*. <http://www.dsn.dk/nfs/2001-4.htm>.
- Tarp, Sven 1998: Leksikografien på egne ben. Fordelingsstrukturer og byggedele i et brugerorienteret perspektiv. I: *Hermes, Journal of Linguistics 21*, 121–137.